

MARGARITA POŠKUTĖ

Mykolo Romerio universitetas

SIMONO ŠULTĖS VISUOMENĖS RAIDOS TEORIJA

Simonas Šultė's Theory of Evolution of Society

SUMMARY

Theory of evolution of society, which comprises the concepts of Tom Aquinas and the ideas of Hegel, published by Catholic intellectual S. Šultė became the original Lithuanian cultural theory in the beginning of 20th century. This theory was reaction to the statement of socialists that society can only be changed by revolution. On the contrary, Šultė proposes that society itself evolves towards progress as guided by internal logic. The ultimate purpose of evolution (divine truth) is implemented only by reaching harmony in all fields of human life (cultural, social and economical spheres) and the evolution is closely related to the moral progress of humanity.

SANTRAUKA

Katalikų intelektualo Simono Šultės paskelbta visuomenės raidos teorija, kurioje derinamos Tomo Akviniečio ir Georgo Hegelio idėjos, tapo savita XX a. pradžios Lietuvos kultūros teorija. Ši teorija buvo atsakas socialistams, teigusiems, kad visuomenė gali būti pakeista tik revoliucijos keliu. O Šultė teigia, kad visuomenė, vedama vidinės logikos, savaime evoliucionuoja pažangos linkme. Evoliucijos galutinis tikslas – dieviška tiesa – įmanomas tik pasiekus harmoniją visose žmogiškosios veiklos srityse (kultūros, socialinėje, ekonominėje), o pati evoliucija yra glaudžiai susijusi su dorovine žmonijos pažanga.

ĮVADAS

XIX a. pabaigoje, stiprėjant tautiniam sąjūdžiui, Lietuvoje imti svarstyti kultūros klausimai, tačiau jie dažniausiai bu-

vo keliami kaip klausimai dėl lietuvių kalbos. Tačiau XX a. pradžioje po spaudos draudimo panaikinimo Lietuvoje

RAKTAŽODŽIAI: visuomenės raidos teorija, evoliucija.

KEY WORDS: theory of evolution of society, evolution.

prasidėjo kultūrinis pakilimas. Susikūrė mokslo, meno draugijos, sparčiai vystėsi literatūra, periodika. Kartu imti spresti teoriniai klausimai, susiję su nacionalinės kultūros savitumu, tautinės ir visuotinės kultūros santykiu. Šiame straipsnyje apžvelgsime XX a. pradžioje gyvenusio, Louvaino ir Romos katalikiškuose universitetuose filosofijos ir teologijos daktaro laipsnius įgijusio kunigo Simono Šultės (1876–1920) pažiūras. Jis plėtojo aristoteliškąjį tomistinį realizmą. Jis iš esmės pritarė Pijaus X enciklikos *Pascendi* (1907) vertinimams, kritikavo modernistus tvirtindamas, kad modernizmo pavojingumas yra jo agnosticizmas ir skepticizmas. Modernizmas buvo lyg atsakas į popiežiaus Leono XIII encikliką *Aeterni Patris* (1879), kuria Tomas Akvinielis buvo paskelbtas svarbiausiu Bažnyčios mąstytoju, o tomistinė filosofija buvo „rekomenduojama visai Bažnyčiai kaip tinkamiausia priemonė nuo dvasinių amžiaus negalavimų“¹. Tačiau net ir pritardami minčiai, kad Bažnyčiai reikia atsinaujinti, ne visi dvasininkai pritarė minčiai, kad atsinaujinimui tinkamiausias tomizmas. Trumpai trukęs (XIX a. pab.–XX a. 2 dešimtmetis) modernistų sąjūdis įtraukė skirtingų teologinių, socialinių nuostatų dalyvius, kuriuos domino itin platus problemų ratas – nuo tikėjimo tiesų iki socialinių reikalų. Kadangi enciklikoje *Aeternis Patri* išreiškiamas mintis apie tikėjimo ir žinojimo, religijos ir mokslo derinimą, tai leido bažnytinę istoriografiją aiškinti pozityvistiskais ir panašiais metodais.

Nors Lietuvoje modernizmas nesulaukė didelio pritarimo (net nebuvo išleista modernistų veikalų), tačiau buvo jaunų kunigų (A. Jakštas, J. Matulaitis,

J. Staugaitis, S. Šultė), nedrąsiai simpatizavusių modernistams. Modernizmą kritikavusį Šultę su pastaruoju siejo visuomenės raidos idėja, kapitalizmo, pagrįsto privačia nuosavybe, kritika, domėjimasis indų teosofija.

XX a. pradžia pilna sukrėtimų – revoliucijos, kolonijinių imperijų krizė, Pirmasis pasaulinis karas. Šie sukrėtimai sukėlė abejones dėl Vakarų civilizacijos perspektyvų, atskleidė tradicinių vertybių krizę ir nulėmė niūrias nuotaikas. Šiuo laikotarpiu atsirado daug civilizacijų teorijų (H. Bergsono, O. Spenglerio, P. Valéry, A. Schweitzerio, N. Berdiajevo ir kitų), atskleidžiančių Europos krizę. Savitą kultūros supratimą galima rasti ir lietuvių intelektualų darbuose (pvz., teosofinių idėjų skleidėjas Vydūnas, rašydamas apie pasaulio nuopuolį ir grįžimą į tobulą būvį², kalba apie kultūros progresą, kuris glaudžiai susijęs su individualaus žmogaus doru elgesiu).

Katalikų intelektualo Simono Šultės knygoje *Evoliucijos keliai ir revoliucijos dėsniai* (1919) pateikta visuomenės raidos teorija išsiskiria išbaigtumu ir brandumu. Autorius nuolat pabrėžia, kad Vakarų kultūra – tiek dvasinė, tiek materialinė – patiria krizę, kilusią dėl visuomenės radikalaus posūkio link materialiosios kultūros. Tačiau priešingai nei daugelis Europos kultūrologų, Šultė nemane, kad Vakarų civilizacijai gresia saulėlydis. Jis buvo įsitikinęs, kad ši krizė duos naują impulsą gręžtis į dvasinę kultūros pusę ir pritarė minčiai, kad Vakarų civilizacija turėtų būti praturtinta Rytų išmintimi. Jo įsitikinimu, indų teosofija galėtų suteikti naujų impulsų europietiškajai kultūrai.

Didelę įtaką Šultės pažiūroms padarė G. W. F. Hegelis. Šultė, remdamasis He-

geliu, teigia, kad visuomenė žengia pažangos linkme. Šis lietuvių katalikų intelektualas metafizinę Hegelio absoliučios dvasios konstrukciją pritaiko visuomenei ir teigia, kad panašiai kaip absoliuti dvasia pereina tezės, antitezės pakopas, kol pasiekama sintezė, taip ir visuomenė, svyruodama tarp kraštutinių (tezės ir antitezės), atsirandančių revoliucijų metu, galiausiai pasieks sintezę – „absoliučią Tiesą“³. Čia Šultė pakartoja Hegelio mintį, kad filosofijos pradžia ir tikslas yra pažinti tiesą, iš kurios kyla visi gamtos dėsniai, gyvenimo ir sąmonės reiškiniai. Tačiau jeigu Hegelis teigia, kad tiesa pasiekama ne jusline patirtimi, o tik mąstymu, tai Šultė pirmiausiai orientuojasi į žiūrą – gamtos ir visuomenės dėsnių stebėjimą, o tai artima empiristiniam požiūriui.

Šultė, kaip ir kai kurie kiti Louvaino neotomistai, savo pažiūras derino su moksliniais pasiekimais. Taip pripažindamas Lamarco ir Darwino evoliucijos teoriją, teigė, kad žmogus savo psichologine sandara paklūsta tam tikriems dės-

ningumams, būdingiems visam fiziniam pasauliui. Dėl šios priežasties, Šultės teigimu, toks evoliucijos kelias, pertraukiamas revoliucijų, yra būtinas, tereikia aprašyti civilizacijos istoriją, atrasti tam tikrus dėsningumus, kad būtų galima numatyti vėlesnius įvykius. Bet visuomenės dėsniai negali būti pažinti a priori, o tik visuomenės istorijos stebėjimu. Čia nukrypstama nuo Hegelio, teigusio, kad tik žinant idėją, ją galima atpažinti empirikoje, nes priešingu atveju prieš mus atsivers tik pavienių faktų chaosas⁴.

Kam reikalingas evoliucijos dėsnių pažinimas? Į šį klausimą Šultė atsako taip: „Tik gilus ir visapusiškas evoliucijos kelių ir revoliucijos dėsnių pažinimas mums pilnai išaiškina minėtuosius gyvenime nenormalumus ir priduoja energijos toliau darboties ir krypti evoliuciją į tikrąją vagą sulig jos palinkimu“⁵. Tik žinant evoliucijos dėsnius, autoriaus teigimu, visuomenė gali tinkamai įvertinti kraštutinumus – „revoliucijas“ ir išvengti katastrofos, t.y. antikultūrinių, antisocialinių jausmų, indiferentizmo, apatijos.

ŽMOGAUS VAIDMUO VISUOMENĖS RAIDOS EVOLIUCIJOJE

Šultės įsitikinimu, visuomenės svyravimų priežasties reikėtų ieškoti žmoguje. Kalbėdamas apie žmogų, Šultė nenukrypsta nuo tomistinio realizmo ir teigia, kad žmogus yra sielos ir kūno vienovė. Dėl šios priežasties žmogus turėtų harmoningai lavinti tiek sielos, kuriai būdingas polinkis į tikėjimą, tiek kūno galias. Tarp šių dviejų pradų, „blogo“ materialaus ir „gero“ idealaus, žmogus iki šiol svyruoja. Tačiau atkreipiamas dėmesys, kad pozityvizmas, specialieji mokslai krypta tik į materialiąją pasaulio

(kartu ir žmogaus) pusę, o reliatyvus gėrio, tiesos supratimas slopina aukštesnius, t.y. tikėjimo, polinkius. Šultės teigimu, praktikoje visuomet stipresni kūniškieji polinkiai, net jei dažnai būna prisidengiama kokiais nors idealais. Tačiau teorijoje visada nusveria aukštieji polinkiai, tarp kurių svarbiausias tikėjimo jausmas, kuriuo vadovaudamasis žmogus veržiasi link idealo – Dievo.

Čia Šultė krypta į idealizmą ir pripažįsta sielos viršenybę. Žmogus, savyje jungdamas du priešingus pradus –

kūniškąjį ir dvasiškąjį – Dievo buvo iškeltas virš visos kūrinijos. Būtent todėl, kad gamta yra gaivališka, perdėm materialinė, taigi netobula, tik žmogus turi aukštesnįjį, idealiųjį polinkį, jis vienas tegali išgelbėti ne tik visuomenę, bet ir gamtą: „galutiniame pasaulio išsivystyme ir gamta pasiliuosuos nuo savo netobulumų, įgys nemirymę, dagi laisvę ir garbę Dievo sunų“⁶. Gamta ir žmogus, išėję iš Dievo, vėl siekia grįžti Dievop. Toks yra evoliucijos kelias. Priešingai nei Hegelis, kuriam žmogus – tik fenomenas, per kurį tinkamu metu pasireiškia dvasia, Šultės žmogus yra aktyvus: žmogui skirta parodyti gamtai, taip pat kenčiančiai dėl žmogaus suklydimų, kelią į absoliučią laisvę, kuri būdinga tik dvasinei prigimčiai.

Šultė neslepia susižavėjimo indiškąja

teosofija, kurią perėmė iš R. Steinerio, todėl buvo paveikta ir renesansinės maginės filosofijos. Iš jos perimta pažiūra, kad žmogus, būdamas mažuoju pasauliu – mikrokosmu, atspindi visus didžiojo pasaulio – makrokosmo – procesus. Tiek gamtą, tiek žmogų valdo tie patys dėsniai, ir gamta, ir žmogus siekia to paties tikslo – dieviškosios Tiesos pažinimo. Tačiau nuo žmogaus veiklos, pirmiausiai nuo etinio šios veiklos pobūdžio, priklauso visa, kas vyksta pasaulyje. Priešingai nei Spengleris, tuo metu Vakarams pranašavęs saulėlydį, Šultė matė Jungtinės Valstijas būsiant kultūros (turima galvoje dvasinė kultūra) centru. Kaip anksčiau kultūra sklidusi iš Rytų, taip dabar doris žmonių atgimimas, išvesiantis žmoniją iš idealių krizės, turėtų rasti iš „anglo-germanų tautų kultūros“⁷.

KULTŪRINĖS PAŽIŪROS

Kad žmogus eina pažangos keliu, rodanti ir mokslo bei filosofijos istorija. Tiek filosofija, tiek mokslas, Šultės įsitikinimu, paklūsta tiems patiems evoliucijos dėsniams. Jo teigimu, nors filosofijoje yra daug pakraipų, tačiau pamatinės galimos tik trys – „kraštutinė dešinioji (materializmas), kraštutinė kairioji (idealizmas) ir vidurinė – aristotelizmas arba viduramžinė scholastika“⁸.

Po graikų filosofijos buvo nuolat svyruojama tarp idealizmo – pradedant Descartes'u, vėliau Fichte, Schellingu, Hegeliu – ir materializmo – Bacono, baigiant Büchneriu, Vogtu, Moleschottu, Haeckeliu ir kitais. XIX a. materializmas pasiekęs apogėjų, atvedusį filosofiją į krizę. Materialistais Šultė vadina ne tik pozityvistus,

bet ir monistus, agnostikus. Net ir pritardamas popiežiaus Pijaus X enciklikai *Pascendi* (1907), kurioje kritikuojami modernistai, Šultė pritarė Hegelio minčiai: „Mes turime suvokti, kad toji daugybės filosofijų įvairovė ne tik nekenkia pačiai filosofijai, jos galimybei, bet ir buvo ir yra absoliučiai būtina filosofijos mokslo egzistencijai ir yra esminė jos ypatybė“⁹. Kiekviena filosofijos pakraipa yra būtina, nes kiekvienoje iš jų yra dalis tiesos – kiek ta tiesa prieinama tam laikotarpiui. Evoliucija, pasiekusi savo kraštutimumus, jokiū būdu nepraranda savęs, tačiau tik taip pasiekia vidurį.

Būdamas neoscholastas Šultė teigia, kad sintezę šios kraštutinės pažiūros pasiekia aristotelinėje-tomistinėje filosofi-

joje, kuri „iščiulpė į save tikrus mokslų išradimus ir kiekvieną sveiką kitų filosofijos pakraipų nurodymą“¹⁰. Aristotelizmo atgimimas prasidėjo nuo popiežiaus Leono XIII, ir įgijo daug šalininkų. Šultė vylėsi, kad aristotelizmo atgimimas atkreips dėmesį į civilizacijos katastrofą ir padės šalinti trūkumus, kurie atsiradę iš vienpusiškos technikos ir materialiosios kultūros pažangos, apleidžiant dvasinį gyvenimą.

Šultė tiki kultūros pažanga, jo įsitikinimu: „atgimus dailei, gamtos mokslams, tautiniam susipratimui, mus laukia dar filosofijos, doros ir tikybos atgimimas, nes jos dabar pergyvena didį krizį, kurs privalo jas išvesti ant šviesesnio kelio. Atgimus filosofijai, dorai ir tikybai, be abejo, žymiai sustiprės krikščionybė, nes ir ant jos atsilieps visuomenės srovė“¹¹. Taigi evoliucija būdinga ne tik gamtai, mokslams, filosofijai, bet ir tikybai.

Aptardamas Vakarų kultūros istoriją, Šultė pastebi, kad viduramžiai pasižymėjo itin išreikštu tikybinio gyvenimo aspektu, paliekant antrame plane materialiąją kultūros pusę. Tuo tarpu XIX–XX a. buvo nukrypta į kitą pusę, kada primirštas idealusis pradas. Dėl šios priežasties, Šultės teigimu, nei vienas, nei kitas laikotarpis nėra pasiekę evoliucijos tikslo, kuomet harmoningai derės tiek dvasinė, tiek materialinė kultūra, o žmogaus kūniškos ir dvasinės galios bus visapusiškai išlavintos.

Visuomenė svyruoja tarp kraštutinumų ir tikėjime – tarp fetišizmo ir stambeldystės vienoje pusėje ir panteizmo kitoje pusėje. Kadangi tikėjimas būdingas žmogaus prigimčiai, net marksistai, atmetantys bet kokią religiją, ar pozity-

vizmo pradininkas A. Comte'as negali išsiversti be tikėjimo – stambeldystės. Šultė atkreipia dėmesį, kad Comte'as, sudavęs teologijai ir metafizikai mirtiną smūgį, sukuria „žmonijos tikyba“, o save pavadina aukščiausiu kunigu.

Krikščionybė, sujungianti tikėjimo ir mokslo tiesas, turėtų sintezuoti tikėjimo sampratas. Tačiau Šultės manymu, ji bent kol kas negali būti vyraujanti, nes dar nėra vienalytė ir svyruoja tarp kraštutinumų – rytų ortodoksijos ir protestantizmo, o viduryje esanti katalikybė taip pat dar nėra pasiekusi tobulumo. Kitas tikėjimo kraštutinumai būtų panteizmas. Nors jis vyrauja Rytuose, bet yra žinomas ir Vakaruose. Lietuvoje jį skleidė Vydūnas. Šultė, siekdamas tolimą derinti ne tik su mokslu, bet ir su teosofija, atkreipia dėmesį, kad Indijos filosofija ir okultizmas, kuriam būdingas dvasingas žmogaus ir pasaulio supratimas, neturėtų būti svetimas ir krikščionims. Netgi atkreipiamas dėmesys, kad jei teosofijos panteistinė pasaulėžiūra neprieštarautų dabartiniams mokslo faktams, kai kurie jos teiginiai galėtų būti naudingi platesniam pasaulio suvokimui. Dar daugiau – atmetus panteistškąjį pamatą, dėl siekio pažinti dieviškąjį pasaulį, kuris prieinamas tik doram žmogui, rytietiškoji teosofija suderinama, Šultės įsitikinimu, su krikščionyste. „Vis tai gali atrodyti „blaivaus proto“ žmonėms tuščios vaidentumės svajonėmis: bet nieko nepadarysi, pasaulio evoliucija visados sugrįžta prie senųjų idėjų, iš kairiosios pusės vėl pasuka dešiniojon. Tai visuotinos evoliucijos kelias, kad vėl sugrįžtame prie senųjų idėjų, tikt naujose mokslo rubuose“¹².

Šultė, tarsi numatydamas Th. Kuhno mokslo revoliucijų teoriją, teigia, kad ir moksle vyksta nuolatinės revoliucijos, kurių metu staigiai pasikeičia mokslinių tyrinėjimų pobūdis. Panašiai kaip krizę pasiekė filosofija ir tikėjimas, krizė, Šultės įsitikinimu, vyksta ir XX a. pradžios matematikoje ir gamtos moksluose, kurie pernelyg paveikti materialinės pasaulėžiūros. Šis vienpusiškumas tapęs per-

nelyg akivaizdus, todėl buvo laukiama perversmo priartėjant prie idealistinės filosofijos. Kad ir mokslas krypta į idealiąją pusę, Šultės įsitikinimu, geriausiai rodo Michelsono ir Morley' o bandymai, Lorenzo, Einsteino ir Minkovskio veikalai, radijo išradimas, kvantų teorija. „Materija išsisklaidanti ir nykstanti, kaip viduramžių idėjos“¹³.

SOCIALINĖS PAŽIŪROS

Šultės plėtojama visuomenės raidos samprata buvo visapusiška: ji apėmė ne tik dvasines žmogaus veiklos sritis – religiją, filosofiją, mokslą. Remdamasis tomistinio realizmo principu jis buvo įsitikinęs, kad aiškinant žmogaus būtį (taigi ir visuomenę) turi būti vienodai atskleidžiami tiek idealūs, tiek materialūs aspektai, todėl nuošalyje neturi likti ir socialiniai klausimai, kurie jaudino daugelį XX a. pradžios intelektualų.

Kaip ir kitose kultūros srityse, taip ir socialinėje srityje Šultė išvelgia dvi raidos perspektyvas: kapitalizmą, kurio neigiami aspektai išryškėjo XX a. pradžioje, ir socializmą, tuo metu įgaunantį didelį populiarumą. Apžvelgdamas Europos istoriją, Šultė teigia, kad viduramžiai pernelyg nuvertinami, nes tada socialinės lygybės buvę daugiau nei XX a. pradžioje: buvę mažiau išnaudojimo, gyvavo amatininkų cechai, kur visi buvę lygūs. Vėliau laikai pasikeitė, nes „senovės tvarka nebeatsakė naujiems gyvenimo reikalams“¹⁴. Kapitalizmas atnešė naujovių: tai individualumo ir laisvos iniciatyvos laikotarpis, tačiau šiuo laikotarpiu buvo neteisingai padalintas turtas. Dėl šios priežasties vis

daugiau žmonių vargsta, o lygybės, brolybės, laisvės, buvusios feodalizmo laikotarpiu, nebėliko.

Tuo metu sparčiai plitusios socializmo idėjos, kurių pagrindas buvo marksistinė teorija, rado nemažai šalininkų ir Lietuvoje. Iš pradžių katalikų inteligentai ir socialistų reiškiamas mintis žiūrėjo ramiai, tačiau vėliau, ypač kai 1896 m. Lietuvoje susikūrė socialdemokratų partija, stiprėjant propagandai socialistų leidžiamuose laikraščeliuose, brošiūrose, buvo susirūpinta rimtesniu atkirčiu. Louvaino ir Freiburgo universitetuose susipažinęs su įvairiomis sistemomis ir teorijomis, Šultė galėjo konstruktyviai kritikuoti socialistines pažiūras.

Socialistai pranašauja galutinį socializmo laimėjimą, kada bus ekspropriuotas kapitalistų turtas ir įvykdyta mokslinio socializmo tvarka. Šultė, kritikuodamas šias Marxo pažiūras, kuriomis rėmėsi ir Lietuvos socialistai, teigia, kad socializmas suvaržo žmogaus individualumą ir panaikina asmeninę iniciatyvą, kuri yra pažangos variklis. Individualizmas glūdįs žmogaus prigimtyje, jis esąs „visuotinas gamtos dėsnis“¹⁵. Knygoje

Savasties klausimu Šultė atkreipia dėmesį, kad „laisva iniciatyva labiau pritinka žmogui, kaip išmintingam sutvėrimui, ir visados yra pažangos akstinu“¹⁶. Tačiau kritikuodamas liberalizmą, autorius laikosi nescholastinių pažiūrų, kad mokslo tiesos, atsirandančios iš laisvos iniciatyvos ir skatinančios pramonės, prekybos kilimą, turėtų būti suderintos su Apreiškimo tiesomis.

Kritikuodamas socializmo teoriją jis teigia, kad ji neatitinka žmogaus prigimties, kuri yra daugiapusiška: žmogus valdomas kūniškų ir dvasiškų polinkių. Tuo tarpu socialistai, vadovaudamiesi materialistine filosofija, pripažįsta tik materialiąją žmogaus pusę, tik kūniškuosius poreikius, kurie, nebūdami nukreipti į aukštesniąsias vertybes, galutinai demoralizuosiantys žmogų. Tačiau Šultės teigimu, žmogus turi ir dvasiškus poreikius – Dievo, be kurio neįmanoma dora, tiesos siekis. Jo įsitikinimu, šis siekis toks gilus iš prigimties, kad jo niekas nenuslopins.

Šultės įsitikinimu, socializmo įgyvendinimas turėtų atitikti aukštus etinius kriterijus: socializmo idealas tegali būti įgyvendintas tik tarp dorai gyvenančių, visų „žemų geidulių ir ydų atsikračiusių“¹⁷ žmonių. Į tai atkreipęs dėmesį ir Marxas *Gotos programos kritikoje*, kurią cituoja Šultė: „Aukštesniojoje komunistinės visuomenės fazėje, po to, kai išnyks žmogų pavergiantis jo pajungimas darbo pasidalijimui; kai kartu su tuo išnyks protinio ir fizinio darbo priešingumas; kai darbas nebebus tik priemonė pragyventi, o pats taps pirmuoju gyvenimo poreikiu (...), – tik tada bus galima visiškai įveikti siaurą buržuazinės teisės akiratį, ir visuomenė galės savo vėliavoje

įrašyti: Kiekvienas – pagal sugebėjimus, kiekvienam – pagal poreikius!“¹⁸

Tačiau ar įmanoma pasiekti tokią tobulybę – visišką kūno ir sielos harmoniją? Socializmas galėtų būti taikomas tik tobuliems, doriems žmonėms, nes neatsižvelgiama į realų gyvenimą ir žmogaus prigimtį, kuri dėl pirminės nuodėmės yra sugedusi. Tačiau Šultė sutinka, kad nors socializmas nėra galutinis evoliucijos siekis, o tik dar vienas kraštutinumų, kurių turi pereiti visuomenė savo evoliucijos kelyje, tačiau ir socializme esama dalis tiesos. Jis buvo įsitikinęs, kad po karo visuomeninė santvarka bus artima socializmui, nes materialistinis marksizmas nukreiptas prieš kitą kraštutinumą – vienpusišką kapitalizmo individualizmą. Svarbiausius socializmo idealus turėtų reprezentuoti krikščioniškasis socializmas, kuris būdamas tarp dviejų vienpusiškumų – ekonominio liberalizmo, arba individualizmo su neribota laisve, ir socializmo – atgavins dorą ir tikybę. Ir jei XIX a. daugiausia buvo kalbama apie „žemiškąjį rojų“, kuri įmanoma pasiekti pakeitus visuomeninę santvarką, tai XX a. pradžioje svarbiausias siekis „įvykdinti pasaulį biškį daugiau teisybės“¹⁹.

Šultė išvelgia ir kitus kraštutinumus tarp „grynų tautininkų-šovinistų ir internacionalistų-kosmopolitų“²⁰, kur pastarieji, pamiršdami tautinius klausimus, rūpinasi vien tarptautiniais reikalais, o pirmieji užsidaro nacionalinių problemų rate. Tuo tarpu čia vidurio kelias būtų „suvienytos pasaulinės valstijos“²¹. Tik pažindami evoliucijos dėsnius visuomenės veikėjai ir valstybių vadovai gali išvengti didelių kraštutinumų ir siekti visuomenės pažangos.

VISUOMENĖS RAIDOS PERSPEKTYVOS

Simonas Šultė, viena vertus, kritikuoja pozityvizmą, marksizmą, tačiau, kita vertus, pasiduoda pastarųjų optimizmui, teigdamas, kad pasaulio ir visuomenės pažanga nekvestionuotina. Jis tuo visiškai neabejoja: „pažvelgus profanni į praeitį ir pergyvenant dabar sunkius laikus, viskas ten neaišku: visur rodos mišinys, chaosas; nieko žmogus ten nemato, net paprastų gamtos dėsnių“²², tačiau patyręs mokslininkas tuos evoliucijos dėsningumus greitai išvelgs.

Atkartodamas Hegelio mintis, Šultė mano pasaulio vystymąsi prasidėjus nuo gamtos pažangos, kurią išvelgęs Darwinas. Iš chaoso išsirutuliojęs pasaulis pagaliau pasiekęs dabartinę būklę ir „išlengva žengia jau prie savo karsto“²³. Tai nereiškia, kad Pasaulinis karas aptemdė Šultės optimizmą: visuomeninis gyvenimas tėra dar tik evoliucijos pradžioje. Pasibaigus fizinei evoliucijai, turėtų prasidėti dvasinė evoliucija. Į šį etapą visuomenė dabar tepradedanti įžengti.

Kadangi žmogus iš prigimties sudarytas iš dviejų pradų – kūno ir sielos, tai žmogui įgimti polinkiai ir esantys visuomenę varantys veiksniai. Kai visi žmogaus poreikiai bus patenkinti ir pasieks harmoniją, tiktai tokiu atveju evoliucija pasieks savo tikslą. Jei dabar civilizacija su visais techniniais laimėjimais gali tenkinti kūno poreikius, tai dar reikia patenkinti sielos reikalavimus. Žmogus nuolat veržiasi link tiesos, gėrio ir grožio, t.y. Absoliuto.

Šultė, laikydamasis aristotelinės teleologijos, kuriai pritaria ir Hegelis, teigia, kad pasaulio ir visuomenės evoliucija

vyksta savaime ir yra griežtai determinuota. Jis pritartų kunigui D. Bončkovskiui, kurio knygą išvertė, kad „matomasis pasaulis, jo tvarka, dėsniai, išmintingas surėdimas, tikslingumas gamtoje, – vis tai atiduoda Sutvertoji garbė ir padėką per žmogų, kurs, turėdamas protą, betarpiškai garbina Dievą“²⁴. Ir net šiame būtinume pasitaikantys svyravimai į kraštutinumus ją neišvengiamai veda link to tikslo. „Nuolat spiraliai vyniodamiesi, ir sukdamiesi mes artinamės į Absoliutą – Dievą, nes iš Dievo yr išėjęs pasaulis ir vėl prie Dievo grįš“²⁵. Čia Šultė, derindamas Aristotelio ir Hegelio pažiūras, atskleidžia, kad visuomenės tikslas yra vienas. Ir tas tikslas sutampa su šaltiniu, tačiau tas tikslas – Absoliutas, kuris yra ir Tiesa. Be to, šis tikslas, perėjus visą evoliucijos kelią, pasiekiamas iš esmės pasikeitus visuomenei. Ši evoliucija yra visuomenės grįžimas į save pačią, tačiau kokybiškai pasikeitus.

Tačiau, kaip buvo minėta aukščiau, ši evoliucija negali apsieiti be žmogaus įsikišimo, be jo dalyvavimo. Nors ir žmonės, neperpratę evoliucijos dėsnių, kelia revoliucijas, kurios, savo ruožtu, gali sukelti dar didesnes kontrevoliucijas, nušluojančias net reikalingiausias gyvenimo formas. Kita vertus, harmoningai išsilavinęs žmogus sieks tiek kiekvieno žmogaus tobulumo, tiek tobulumo visoje socialinės veiklos srityse. Čia didelės viltis Šultė siejo su švietimu ir auklėjimu. Taip pat didelį vaidmenį vaidinti turėtų katalikybė ir katalikiškoji pasaulėžiūra, kuriai padarė įtaką Aristotelis ir Tomas Akvinietis.

IŠVADOS

1. Viena pirmųjų Lietuvoje pasirodžiusių Simono Šultės kultūrologinių visuomenės raidos teorijų, kurią išdėstė knygoje *Evoliucijos keliai ir revoliucijos dėsniai*, pasižymi visapusiškumu. Derindamas neoscholastinę filosofiją su Hegelio pažiūromis, Šultė pateikia savą požiūrį į kultūros vystymąsi.

Nors stengiamasi apžvelgti visus – tiek dvasinį, tiek materialųjį – kultūros aspektus, tačiau pastebimas polinkis į dvasinės kultūros sritis – religiją, filosofiją, mokslą. Antra vertus, Šultės visuomenės raidos teorijoje svarbią vietą užima socialiniai klausimai. Aptardamas kiekvieną atskirą kultūros sritį, Šultė atkreipia dėmesį, kad kiekvienoje siauresnėje srityje – tiek religijoje, tiek filosofijoje, tiek moksle ar socialinėje srityje – kartojasi didžiosios visuomenės evoliucijos procesai: nuo vieno kraštu-

tinumo, linkusio į materialumą, kryptama į kitą, kur vyrauja idealumas. Taip svyruojama, kol, sekant Aristotelium, tam tikra visuomenės veiklos sritis pasiekia vidurį.

2. Šultės visuomenės raidos teorija yra teleologinė – visuomenė veržiasi į vieną tikslą, kuris sutampa su šaltiniu. Ir nors šis procesas yra determinuotas, tarsi „užkoduotas“ pačioje visuomenėje, kai po nukrypimų į kraštutinumus lėtai artėjama prie vidurio, kuriame glūdi tiesa, šis vyksmas didele dalimi priklauso nuo žmogaus. Taip Šultės visuomenės raidos teorijoje atsiranda etinis aspektas. Visuomenė pažangą gali pasiekti tik tada, kai žmoguje harmoningai derės skirtingi – kūniški ir dvasiniai – pradai. Tik harmoningų, turinčių tvirtas vertybes žmonių visuomenė gali pasiekti pažangą, kurios tikslas – absoliuti tiesa.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Bronislovas Kuzmickas. *Katalikiškoji filosofija: XIX ir XX amžiai*. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003, p. 44.
- ² Vydūnas. *Mūsų uždavinys*. – Tilžė: Rūta, 1911.
- ³ Simonas Šultė. *Evoliucijos keliai ir revoliucijos dėsniai*. – Kaunas: „Šviesos“ spaustuvė, 1919, p. 3.
- ⁴ Georg Wilhelm Friedrich Hegel. *Filosofijos istorijos paskaitos*. – Vilnius: Alma littera, 1999, p. 99.
- ⁵ Simonas Šultė. *Evoliucijos keliai ir revoliucijos dėsniai*, p. 4.
- ⁶ Ten pat, p. 7.
- ⁷ Ten pat, p. 21.
- ⁸ Ten pat, p. 8.
- ⁹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel. *Filosofijos istorijos paskaitos*, p. 89.
- ¹⁰ Simonas Šultė. *Evoliucijos keliai ir revoliucijos dėsniai*, p. 9.
- ¹¹ Ten pat, p. 16.
- ¹² Ten pat, p. 20.

- ¹³ Ten pat, p. 22.
- ¹⁴ Ten pat, p. 26.
- ¹⁵ Ten pat, p. 31.
- ¹⁶ Simonas Šultė. *Savasties klausimu*. – Kaunas: „Šviesos“ spaustuvė, 1919, p. 11.
- ¹⁷ Simonas Šultė. *Evoliucijos keliai ir revoliucijos dėsniai*, p. 29.
- ¹⁸ Karlas Marksas. *Gotos programos kritika*. – Vilnius: Mintis, 1990, p. 20.
- ¹⁹ Simonas Šultė. *Evoliucijos keliai ir revoliucijos dėsniai*, p. 32.
- ²⁰ Ten pat, p. 34.
- ²¹ Ten pat.
- ²² Ten pat, p. 7.
- ²³ Ten pat, p. 36.
- ²⁴ Bončkovskis D. *Platus išguldymas katalikų mokslo*. – Vilnius: Juozapo Zavadsko spaustuvė, 1912, p. 3.
- ²⁵ Simonas Šultė. *Evoliucijos keliai ir revoliucijos dėsniai*, p. 39.